

М А Т И Ц А С Р П С К А
КЊИЖЕВНО ОДЕЉЕЊЕ — ЛИНГВИСТИЧКА СЕКЦИЈА

ЗБОРНИК

ЗА ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

II

Уредништво:

Д-р МИЛИВОЈ ПАВЛОВИЋ
Д-р ПЕТАР ЂОРЂИЋ

Д-р РУДОЛФ КОЛАРИЧ
Д-р ПАВЛЕ ИВИЋ

НОВИ САД

1959

НЕКЕ НАПОМЕНЕ О РАЗВОЈУ АКТИВНИХ ПАРТИЦИПА У СРПСКОХРВАТСКОМ ЈЕЗИКУ

МИТАР ПЕШИКАН

Овде ће бити речи о активним партиципима презента и перфекта I (типа знања и знања) и о њиховом развоју у српскохрватском језику.*

Већ најстарији српскохрватски споменици, уколико одражавају српскохрватско стање, показују знатне промене у некадашњој партиципској системи, прецизније — показују њен распад. Међутим, старо, прасловенско стање сасвим је добро очувано у старословенским споменицима; зато ће се овде узимати као основа старословенска ситуација.

Већ при легитимичном упоређивању старословенског текста и српскохрватског превода пада у очи да овим партиципима одговарају у српскохрватском разнородна језичка средства: *вѣлѣзъ къ кораѣ ѿс прѣѣде и приде къ свои град* (Зогр. Мт. 91) (= ушавши, кад је ушао); *І прѣхѣде ѿс отъ тѣдоу видѣ ѣка* (Ib.9) (= прелазећи); *вѣахъ сѣмѣтени ѣкоже оваца не имаша пастоуха* (Ib.36) (= које немају пастира); *пришедѣшоу же емоу къ домъ пристѣписте къ нему сѣкица* (Ib.28) (= кад уђе).

Често се при расправљању о развоју партиципа ово занемарује или губи из вида, тако да се говори о претварању партиципа у глаголске прилоге (герундије), не ограничавајући ово на одређене функције, тј. на одређене категорије синтаксичке употребе партиципа.

Видећемо, мислим, да прецизније разматрање разграничења ових категорија може бацити извесну светлост на нека питања развоја ових партиципа.

Као и придеви и глаголи (са обе ове категорије несамосталних речи партиципи имају заједничких елемената), партиципи се могу односити било на субјекат било на неки именички појам који има другу, зависну функцију у реченици. Прегледности ради, размотрићемо најпре употребу партиципа кад се односе на субјекат реченице.

I

Партиципи чију радњу врши субјекат могли су имати различите функције у реченици.

* Због недостатка штампарских знакова уместо старословенског јотованог е стоји у тексту њ, а уместо троугластих знакова за назал предњег реда ѣ.

1. *Предикатска функција*. У старословенским текстовима, па и у другим словенским језицима, срећемо употребу партиципа у овој функцији (вѣ жєлѣа и сл.). Неки научници, нпр. Миклошич¹, оспоравали су словенски карактер ових конструкција. По А. Белићу² ту не треба гледати страни утицај него је то логична последица придевског карактера партиципа (можда би се могло додати: каткад и њихове именичке службе: кто естъ оудачи тѣ — Сав. Мт. 26₆₈). У сваком случају, ова употреба партиципа није узела много маха, из простог разлога што ову функцију врше финитни глаголски облици: вѣ жєлѣа — жєлѣашє.

Ако је и било у српскохрватском језику, ова функција је сасвим потиснута, можда заједно са партиципима атрибушке функције. На њој се нећемо даље задржавати.

2. *Атрибутска и субјекатска функција*. У овој функцији партиципи служе да опишу или одреде појам субјекта, да га одвоје, диференцирају од других појмова, — па био субјекат опште природе (врста) или конкретне (јединка, одн. више конкретних јединки). Субјекатска функција развила се свакако из атрибушке и обухвата случајеве са различитим степеном супстантивизације — од обичне елипсе, са изостављањем именице која се подразумева (стѣаштєи рѣшѣ...) до развијања именичког значења (изидє стѣи да скитѣ). За оба ова случаја карактеристично је да партиципи учествују у одређивању и описивању самог именичког појма, да он без њих није довољно прецизиран: народи хѣдѣштєи прѣдѣ њимѣ, па чак постају и једине ознаке, репрезентанти именичког појма (тј. добијају именичку функцију): имѣи оуши, хѣдѣи вѣ слѣдѣ мене итд.

Ову функцију партиципа зваћу атрибушком (подразумевајући ту и субјекатску), употребљавајући намерно термин функција. Наиме и адвербијални партиципи (и придеви), како с правом истиче проф. Белић, задржавају значење атрибута у извесном смислу, јер још увек значе особину именице; међутим њихова основна функција у реченици није атрибушка: они су ту да одреде предикат а не субјекат.

Примери: кто сиѣ естѣ... великѣи богѣи живѣи сѣ и глаголаѣи вѣ нама (Супр. 211₆); живѣштєи вѣ градѣ надѣхѣ сѣ вѣло иѣчто приѣти (Ів. 27); пристѣпѣше стоѣщи, рѣшѣ петрови (Сав. Мт. 26₇₃); жєна єдина сѣштєи вѣ точєнии крѣвє... прикосно сѣ ризѣ єго (Мар. Мк 5₂₅); имѣи оуши слѣшати да слѣшитѣ (Ів. Мт. 13₉); да не видѣштєи видѣтѣ и видѣштєи слѣпи вѣдѣтѣ (Ів. Јов. 9₃₉); народи же хѣдѣштєи прѣдѣ нимѣ... звѣхѣ (Сав. Мт. 21₉); и вѣ тоу чѣ(овѣ)кѣ соухѣ рѣкѣ имѣ (Сав. Мк. 31); хѣдѣи вѣ слѣдѣ мене не имѣтѣ хѣдити вѣ тѣмѣ (Сав. Јов. 8₁₂); благ(ослови)тє г(оспод)ѣ... слоугѣи єго творѣщеи волѣи єго (Син. пс. 102₂₁); и всѣкѣ слѣшѣи ми словєса си и не творѣи хѣ. оуподобитѣ сѣ мѣживи коу (Сав. Мт. 7₂₆).

Сасвим напоредо са партиципима у овој функцији долазе у старословенском и релативне реченице: стѣкше же нѣда иже и прѣдѣашє

¹ Syntax, 822.

² Речи са конјугацијом, 319.

(Зогр. Јов. 18⁵) поред: *нигда прѣдвѣтъ его рече* (Ів. Мт. 26²⁵), приближи *сѣ прѣдвѣтъ мѣ* (Ів. 4⁵)³.

Ово алтерирање је природно и, рекло би се, неизбежно, јер су релативне реченице знатно гипкије средство него партиципи. Тако, иако старословенски има врло развијену партиципску систему, тешко да би се у њему партиципском конструкцијом могло казати нпр. *крст на који ће га распети* или сл. Прецизније — у старословенском партиципи не могу у истој мери означити временску разлику (садашњост, прошлост, будућност) као релативне реченице; затим — релативна реченица може одређивати и други појам а не само вршиоца или објекат радње (уп. горњи пример), што не вреди, бар не у истој мери, и за партиципе, итд.

3. *Адвербијална функција*. И у овој функцији партиципи се јављају врло често, чешће него у осталима: *приде кѣ нимѣ по мерию хода* (Мар. Мк. 6⁴⁸); *открѣже сѣ прѣдѣ вѣскми г(лаго)ла не вѣмѣ что г(лаго)лени* (Сав. Мт. 26⁷⁰); *и се рекѣ гласомѣ велиемѣ вѣзѣва* (Сав. Јов. 11⁴³).

Кад је њихова веза с предикатом само временска, тј. кад служе као додатак за време, алтернирају са временским реченицама: *егда же съкончѣ вѣ г(лаго)лѣ съм...* *вниде кѣ каперѣнаоум* (Зогр. Л. 71). Али кад веза с предикатом није само временска него и начинска, партиципи, иако у извесној мери алтернирају са зависним реченицама, ипак су често тешко замењиви другим средствима: *приде по мерию хода*. Евентуалне замене типа: *тако да је ишао* делују чак и данас мало гломазно и вештачки.

Обично се ова функција назива апозитивном⁴. Белић с правом критикује овакво схватање и на њему засновани термин; од овог термина ограђује се и Вондрак, истичући да је заснован на некадашњем схватању апозиције. У овом чланку даље ће се — сасвим условно — употребљавати термин *партиципи адвербијалне функције*, или краће: адвербијални партиципи.

Поменуте функције, разуме се, нису искључиво партиципске: сваку од њих могу имати и друге категорије. Сем тога, то нису једине реченичке функције ових партиципа, али остале нећу овде помињати јер нису битне за питања којима је посвећен овај рад.

II

Две су, дакле, основне функције у којима се у већој мери употребљавају ови старословенски партиципи: прва — атрибутска, кад описују или одређују субјекат, и друга — у спрези са предикатом, кад показују околности у којима се врши предикатова радња.

Да анализирамо мало детаљније ове две категорије.

1. Није тешко утврдити да су партиципи адвербијалне функције у строгој и тесној временској вези са предикатом. Заправо и нема непосредног оправдања да се они називају с а д а ш њ и и

³ Упор. код В. Вондрака: „Das attributive Part... kann durch einen Relativsatz aufgelöst werden und nimmt meist die bestimmte Form an. (Vergl. slavische Grammatik, 401).

⁴ Миклошич, Меје Вондрак и др.

прошли, јер је њихова радња одмерена искључиво према времену вршења предикатове радње.

Међутим, то не треба схватити тако — да ови партиципи увек служе искључиво као предикатов додатак за време (како је нпр. Љ. Стојановић мислио за српскохрватске глаголске прилоге), иако временска веза увек остаје. У великом броју примера они то јесу, тј. они служе да временски одреде предикат; нарочито често ту функцију има партицип перфекта. Како смо видели, у овој функцији одређивача времена они се сасвим подударају са временским реченицама и сасвим су заменљиви њима већ у старословенском.

Али се врло често између предиката и његовог партиципа развија и друкчија спрега, не само временска него и синтаксичко-семантичка. Природно је што се ово у већој мери односи на партицип презента него на партицип перфекта, јер истовремене радње чешће стоје у начинском односу него неистовремене. Отуда је код партиципа перфекта чешћа временска а код партиципа презента чешћа начинска функција, што је можда пресудно за неједнако чување герундија на *-ћи* и на *-вши* у српскохрватском језику.

Миклошич⁵ наводи које све функције може имати ова категорија партиципа („temporal, kausal und final, concessiv, hypothetisch”), а Белић даје за те функције примере из српскохрватског: „а) за време... Путујући тако нађе крај мора некакву децу... б) просто за начин: Данас сам ручао стојећи... γ) за узор: И тако паша желећи сам пашалук свој раширити пише у Цариград; δ) за погодбу: Чинећи ово нећете погрешити; ε) за допуштање: ... гледајући не виде и чујући не чују нити разумију”⁶.

Још да напоменемо да се у опсегу ових функција могу разликовати даље нијансе. Тако начинско значење може бити двојако: начин у прилошком смислу (*Он говори шалећи се* = *Он говори шалељиво*) и начин који се приближава категорији инструментала, тј. начинских значења инструментала (*Он нас забавља шалећи се*, тј. *шалењем, шалом*).

Партицип (одн. герундиј) нема, разуме се, формалних диференцијалних ознака за ове функције, иако, али само донекле, место партиципа у реченици зависи од његове функције: ако значи начин, партицип се налази најчешће иза глагола⁷. Његова функција се подразумева из склопа реченице и међусобних семантичких односа њених чланова; ако је однос недовољно јасан, он ће бити означен зависном реченицом (са свезом која довољно прецизира тај однос).

Поменули смо да су партиципи, кад имају временску функцију, сасвим заменљиви зависним реченицама. То исто не би се за њих могло рећи кад добију нпр. начинску функцију.

Него, не треба схватити да партицип адвербијалне функције има увек привремен, временски ограничен карактер. Истина, он је најчешће такав, али то није његова обавезна карактеристика, —

⁵ Op. cit., 825.

⁶ Op. cit., 314—315.

⁷ В. о томе код А. Мусића, Значење и употреба партиципа у српскохрватском језику, Рад ЈА 250.

обавезна је код њега временска напоредност с предикатом, па кад је предикат свевременског или сличног карактера, и партицип адвербијалне функције мора бити такав: *Он зарађује тргујући.*

Овде треба напоменути да се партиципи и герундији са начинском функцијом не изједначавају по значењу и положају у реченици са прилозима за начин.

То долази отуда што они остају глаголске речи, тј. речи којима се извесном именичком појму (овде субјекту реченице) приписује нека радња; отуда — ма колико била тесна њихова веза с предикатом, стоји и њихова веза са субјектом, јер је субјекат вршилац њихове радње. Схема њиховог положаја у реченици била би оваква:

/ парт. \
субј. — пред.

Напротив, прилози за начин везани су првенствено за предикат и само преко њега за субјекат, или схематски:

субј. — пред. — прил.

Он пева лепо и високо не значи да је он леп и висок него његово певање, глас. Прилози за начин казују дакле особину радње а не особину субјекта, само се често особина радње поклапа са особином субјекта у том тренутку: *Он чека тужно и ћутљиво* и *Он чека тужан и ћутљив* има исти смисао.

И само у тој мери и у таквом случају, кад значе и субјектову и предикатову особину, прилози за начин се по својим односима у реченици приближавају адвербијалним партиципима. Или схематски:

	особина (радња) и субјектова и предикатова	особина предикатова
партиципи:	Он размишља тугујући	
прилози:	Он размишља тужно	Он пева лепо

Ова разлика између прилога и партиципа понекад се занемарује или губи из вида (уп. ниже навод из Куљбакинове граматике).

2. Ако извршимо анализу старословенског текста и поредимо га са српскохрватским преводом, уверићемо се да су адвербијални партиципи и по значењу и по функцији идентични са српскохрватским герундијима. Скоро је излишно и доказивати да у примерима као *се рекъ доуѣж* и *Ово рекавши дуну* између *рекъ* и *рекавши* не може бити никакве значењске разлике, бар никакве релевантне. Познато је да постоји разлика у морфолошком погледу: *рекъ* има моцију рода и броја (променљивост старословенских партиципа по падежима није овде битна, јер српскохрватским глаголским прилозима одговара увек номинатив партиципа), а *рекавши* нема, али то не треба прецењивати.

„За облик се уопште може рећи да у језику није нешто неопходно... Разлика међу облицима може се у току времена изгубити, па ипак да значење које је раније обележено засебним обликом буде јасно... И у језицима у којима се облици употребљавају

у великој мери не мора све бити обележено различним облицима" (А. Белић)⁸.

Међутим, проф. Белић је претпоставио да има извесне значајне значењске разлике између партиципа и герундија. Тако је у ЈФ XIII, дајући убедљиву критику Мусићевог рада и расветљујући многа питања развоја и значења партиципа, изнео и неке ставове који, мислим, изискују извесну оgradu.

„жена плачашти приде значи жена која плакаше дође... То не значи плачна жена дође, већ жена у плачу дође... Старословенско *чловѣкъ плачѣ приде* и српскохрватско *човек плачући дође* у чем се разликују? Очеvidно је да је смисао исти, али граматички међу њима има извесне разлике: старословенски пример могао би се овако претставити: *човек који је у плачу дође*, а српски *човек дође у плачу*. У првом случају глаголска је радња приписана као особина једном предмету мишљења, којом се он разликује од других предмета мишљења, а која претставља радњу субјекта која се вршила паралелно са глаголом предиката; међутим у другом случају, изношење радње предиката под извесним околностима. Партицип се по односима својим наводи међу субјектом и предикатом... а прилог глаголски одваја се од субјекта и сасвим прилази прироку" (стр. 197—198). „Тиме што се у њему [глагол. прилогу] није могла више осетити веза са субјектом (због неслагања облика) и раскинута је његова веза са субјектом; али, у ствари, његов однос према предикату постојао је и раније, и то на исти начин као и доцније. Кад је формална веза са именицом престала да постоји, нестало је и оне функциске везе која је некад са именицом постојала. У односу пак његова значења према предикату мало је што и сада било измењено" (стр. 200).

Не може се прихватити да између старословенског адвербијалног партиципа и српскохрватског герундија има икакве озбиљније значењске разлике. Уколико су у адвербијалној функцији, старословенски партиципи нимало више него српскохрватски герундији не значе да је помоћу њих „глаголска радња приписана као особина једном предмету мишљења којом се он разликује од других предмета мишљења". Видели смо, истина, да је било и партиципа са таквом (атрибутском) функцијом, али они нису никад ни постали глаголски прилози, већ су замењени другим средствима.

С друге стране, и српскохрватски герундији задржали су исту синтаксичку и значењску везу са субјектом коју су имали адвербијални партиципи; они и даље, као год и адвербијални партиципи, значе субјектову особину (заправо радњу), па је и на њих сасвим применљива Белићева схема: *субј. — парт. — пред.*⁹

У примеру *жена трипашти приде* (као и у *Жена дрхтећи дође*) није функција партиципа да диференцира, одвоји поменути жену од других жена и уопште од других именичких појмова; она је већ довољно одређена у претходном тексту (*жена едина ешшти кь точинни крѣве* итд.), већ да диференцира њено стање у тренутку

⁸ О језичкој природи и језичком развјтку, 498—499.

⁹ *Ив.*, 448.

доласка (за разлику од других могућих стања у којима је могла бити иста та жена у истом тренутку) — или шире: да диференцира начин на који је она извршила радњу. Белићев пример, истина, садржи извесну теоријску могућност двојаког схватања: уз нарочито изабрани контекст *плача* би се могло и атрибуцки схватити¹⁰; али ако уместо неодређеног *чловџкџ* ставимо на пр. *исоуџ*, значење партиципа биће истоветно значењу српскохрватског герундија.

Да се задржимо мало подробније на овом питању.

На основу чега бисмо могли претпоставити друкчије значење адвербијалног партиципа? Свакако — из два разлога: први — зато што он има конгруенцију са субјектом а герундиј нема; други — зато што припада једној категорији (партиципима) која има знатно шире функционално и семантичко поље него српскохрватски герундиј, што би могло учинити да се и значење адвербијалног партиципа друкчије осећа.

Први разлог морамо одбацити без колебања. Доказа да способност или отсуство формалне конгруенције не утиче на значење неке категорије има у језику колико хоћемо. Једнако је, на пример, тесна веза глагола *ући* са субјектом у примерима *Ушавши седе*, *Кад уђе*, *седе* и *Кад је ушао*, *сео је*, иако *ушавши* формално не конгруира са субјектом, *уђе* конгруира у броју и лицу, а *је ушао* у роду, броју и лицу. Једнако је тесна веза између компаратива и именице у српскохрватском и руском језику, иако је руски облик непроменљив; или између атрибута и именице у српскохрватском и мађарском језику, иако је у мађарском атрибут непроменљив; упор. и код нас *Игра је била фер* и *Игра је била коректна*.

Други разлог могао би изгледати знатно убедљивији, али и њега — кад пажљивије размотримо — морамо одбацити. Наиме, адвербијална функција врло оштро и врло јасно је одвојена од других функција партиципа, тако да обличка подударност не доноси и измењено значење.

Ако бисмо ипак усвојили овај разлог и претпоставили значењску разлику између адвербијалног партиципа и герундија могли бисмо, идући истим путем, доћи до сасвим апсурдних претпоставки, нпр.: — да се *quel* и *који* у примерима *quel homme?* и *који човек?* не осећају једнако, јер *који* има шире функционално и семантичко поље (тј. као релативна и неодређена заменица = *quel*, *qui*, *quelque*); — да не значи исто *Он был здоров* и *Он је био здрав*, услед уже употребе неодређеног вида у руском него у српскохрватском језику; — да различито значи *Вчера я приехал* и *Јуче сам дошао*, услед тога што је руски перфекат у широј употреби него наш; — да је неједнако *принеси* и *Если получишь, принеси* и *Ако добијеш, донеси*, услед различитог функционалног и значењског поља облика перфективног презента у српскохрватском и у руском и старословенском језику; — да није једнако *Es wird gebraucht* и *Употребљава се*, услед других функција српскохрватских глагола са *се*, — итд.

Очигледно — те претпоставке су неодрживе. Значењско поље, истина, може утицати, али не при јасној одвојености функција,

¹⁰ То, међутим, не би била хибридноста значења, него хомонимност.

него кад је присутна могућност и друкчијег схватања. Тако се, бар теоријски, може допустити извесна разлика у значењу између *Видео сам те улазећи* и *Видео сам те кад сам улазио*, јер се у *улазећи* садржи извесна секундарна начинска нијанса, али је та разлика свакако ирелевантна и питање је да ли је присутна у свести говорног лица.

Према томе, бар за највећи број случајева адвербијалне употребе партиципа можемо тврдити да између њих и герундија има само морфолошке разлике. Као год и српскохрватски герундији, и ови старословенски партиципи не служе да одреде (опису, диференцирају од других појмова) субјекат (он је довољно одређен другим средствима), већ да изнесу околности под којима се врши предикатова радња.

У сваком случају — ако и допустимо да постоји нека разлика у нијанси значења, као „отклик” других функција партиципа — она није толика да се битно мењају синтаксички односи у реченици, прецизније: та евентуална разлика не даје нам право тврдити да је код герундија раскинута функционална веза са субјектом коју су имали адвербијални партиципи.

3. Друкчији су синтаксички, па и временски односи код партиципа атрибутске функције.

Речи свевременског или уопште трајнијег временског значења гравитирају овој функцији, али је сасвим могу имати и речи које чувају временско значење. Отуда је највећи број партиципа атрибутске функције квалификативног или сличног сталног значења; партицип неминовно и мора бити такав ако је именички појам опште природе (тј. ако значи врсту, категорију). Али ако је именички појам конкретан (јединка, а не врста), онда партицип који га одређује може бити и временског карактера, тј. може значити радњу која се вршила или извршила у одређено време. Конкретно временско значење нарочито често има партицип перфекта. Разуме се, резултативна нијанса ту је неизбежна, и неминовно проистиче из саме природе атрибутске функције; али је несумњив временски карактер атрибутског партиципа рецимо у примеру стојаши ркшА штрѡкз (Сав.).

С друге стране, и код адвербијалних партиципа (одн. герундија) има невременских значења: ако је предикат свевременске природе, такав мора бити и његов партицип (*Он зарађује тргујући*).

За све партиципе атрибутске функције може се рећи да су у врло тесној вези са субјектом, исто тако тесној као и друге речи атрибутске функције. Напротив, њихова веза са предикатом није ни издалека тако тесна као она адвербијалних партиципа: атрибутски партиципи тек преко субјекта ступају у везу с предикатом. Или схематски: *парт. — субј. — пред.*

Последица функционалне независности ових партиципа према предикату јесте и њихова много слабија временска везаност с предикатом, сасвим друкчија него код адвербијалних. Нпр. одсуство временског значења код адвербијалног партиципа увек је условљено значењем предиката, што се не би могло рећи и за партиципе

атрибутске функције; вероватно би се могло показати и извесно временско управљање атрибутских партиципа према тренутку говора, а не искључиво према времену вршења радње у предикату¹¹, али то прелази оквире ове теме.

4. Партиципи атрибутске функције замењени су у српскохрватском по правилу релативним реченицама. Истина, у ограничену броју случајева замењени су и поприведљеним глаголским облицима типа *летећи* и *погинули*, али то је новија појава и не стоји у непосредној генетичкој вези са партиципима типа *летя* и *погыкъ* (в. о овоме код М. Стевановића, ЈФ XVIII). Ови облици нису наследили и атрибутске партиципе са временским значењем, него само неке од оних са сталним. Истина, има неколико придева (као *врх*, *могућ* и сл.) који су се морали развити непосредно од партиципа, и то, природно, од партиципа атрибутске функције, што нам, поред старословенског стања, доказује да је и српскохрватски имао ову функцију партиципа, — ако не касније, а оно вероватно у јужнословенској заједници.

5. Иако се ове две категорије — атрибутско-субјекатска и адвербијална функција — оштро и јасно разликују једна од друге, ипак се граница између њих не може строго и прецизно одредити. Наиме, постоје извесни гранични случајеви, са елементима једне и друге категорије.

Овде је у питању једна нарочита атрибутска категорија, коју бисмо могли назвати допунским, накнадним одређивањем. То је онај случај кад говорно лице уз неки већ одређен именички појам додаје још неку одредбу, обично зато да би оно што се износи у предикату добило пуну изражајност. То су субјектове одредбе које су временски у мањем степену зависне од предиката (као и остали атрибутски партиципи), немају према њему начински однос, али ипак ступају с њим у извесне синтаксичке везе, јер износи околности значајне за вршење или смисао предикатове радње. Ту функцију врше у српскохрватском обично релативне реченице (оне које

¹¹ Уп. код С. Собољевског, чију анализу временских односа руских *причастија* наводи В. Виноградов (Русский язык, Грамматическое учение о слове, стр. 274); „Русские причастие, относительно обозначения времени, отчасти сходно с деепричастием, отчасти с изъяснительным наклонением. Именно причастие настоящего времени по большей части означает действие, современное моменту речи говор. чего. Причастие прошедшего времени недлительного вида по большей части означает действие, предшествующее моменту речи говорящего, т. е. прошедшее. Впрочем, если управляющий глагол поставлен в настоящем или прошедшем времени, то причастие прошедшего времени недлительного вида означает вместе с тем и действие, предшествующее действию управляющего глагола. Но если управляющий глагол поставлен в будущем времени, то причастие прошедшего времени недлительного вида лишь в исключительных случаях может означать будущее действие, но предшествующее будущему действию управляющего глагола, а нормально оно в этом случае означает действие прошедшее, предшествующее моменту речи говорящего. Причастие прошедшего времени дательного вида употребляется в обоих указанных значениях, а именно: при управляющем глаголе прошедшего времени оно может указывать на действие, современное его действию (наряду с причастием настоящего времени); но оно может указывать и на действие, предшествующее моменту речи говорящего, к какому бы времени ни относилось действие управляющего глагола”

у логичкој интерпункцији одвајамо запетама): *А кад дође тај твој син, који ти је имање просуо... , заклао си му теле, — а у старословенском, поред релативних реченица, и партиципи: егда же с(ъ)нѣ съ извѣды твое имѣние... приде . закла емоу телець (Сав. Л. 1530). Овде настаје могућност двојаког тумачења (и превођења) старословенских партиципа, јер реченица има у извесној мери хомонимичан карактер: *кад овај син дође, који је просуо твоје имање... и: кад овај син, просувши твоје имање, дође...**

Ове граничне случајеве не треба схватити као неко опште преплитање атрибушке и адвербијалне функције. Отсуство јасне границе јавља се само у појединачним случајевима поменутог атрибушке категорије (накнадне одредбе већ одређеног појма), иначе је граница између обеју функција потпуно јасна.

III

Све ово досад није речено са циљем да се да исцрпна анализа партиципских значења, већ искључиво зато да се повуче граница између оних партиципских функција које су наследиле герундији и оних које су преузела друга језичка средства, и зато да се покаже значењски однос партиципа и њихових заменика. Поменута граница не поклапа се са границом између временских и невременских значења партиципа, нити пак са границом између партиципске номиналне и сложене форме, — иако је са обе у извесном смислу паралелна. Напротив, она је одређена самом функцијом партиципа.

Видели смо да се партиципи атрибушке функције нису претворили у герундије, него су замењени, потиснути релативним реченицама.

Према томе, из језика су нестали баш они партиципи који су били у најтешњој вези са субјектом, и који су, с обзиром на то, имали највише разлога да задрже морфолошко слагање, конгруенцију с њим. Да су сачувани, није вероватно да би изгубили конгруенцију, њихови наставци морали би се прилагодити новом стању деklinације (уп. ниже о почецима овог процеса у старословенском). Питање је само да ли би повукли и адвербијалне партиципе или би се облички одвојили од њих.

Елиминисање тих партиципа из језика могло је бити пресудно за судбину преосталих, тј. адвербијалних партиципа.

Наиме, партиципи атрибушке функције имали су све разлоге да чувају морфолошко слагање с именицом; с друге стране, адвербијални партиципи имали су све услове да се на њих облички наслањају и угледају, па да и они чувају променљивост (заправо моћност рода и броја). Јер, иако разнородних функција, партиципи по многим својим елементима остају једна иста категорија (заједнички им је нпр. облик, глаголско значење, зависни положај у синтагми, па донекле и временски однос према тренутку од кога се одмеравају), и природно је да је у оквиру те категорије морфолошка узајамност сасвим могућна, можда и неизбежна.

Атрибутски партиципи могли су служити као мост, као веза са другим атрибутским речима, и омогућавати адвербијалним партиципима да чувају конгруенцију са субјектом упркос својој слабој вези с њим, одн. упркос тесној вези са предикатом.

Али кад је тога моста нестало, кад су партиципи са атрибутском функцијом потиснути из језика релативним реченицама — адвербијални партиципи морали су се наћи на извештан начин синтаксички изоловани од атрибутских речи и морали су подлећи својим „оптерећењима“.

Проф. Белић објашњава губитак конгруенције код партиципа необичношћу њихових завршетака: у извесној епоси развитка српскохрватског језика завршеци облика као *плача, плачјшти, плачјшти* и сл. постали су исувише необични да би се могли осећати као облици рода и броја.

Међутим, намеће се питање: како је дошло до тога да ти завршеци постану необични.

Узрок овога мора бити синтаксички.

Наиме, у старијим фазама словенских језика ти завршеци нису могли бити нимало необични. Партиципи су категорија не-самосталних речи, и њихова промена морала је настати као резултат угледања на промену самосталних речи. У старијим епохама прасловенског језика завршеци партиципа мушког и средњег рода *л, њ* морали су бити идентични са завршецима именица као *камѡ; још* у старословенском, па и касније, чувају се код именица завршеци који одговарају онима код партиципских облика као *плачјшти (богѡшн, ладнн, матн или плачјшти; камѡн, слѡвѡн);* уосталом и старословенски компаративи имају завршетке сличне партиципским.

Према томе завршеци могу само постати необични; а зашто се то овде догодило, покушаћу да објасним.

Видели смо да су атрибутски партиципи у извесној фази развитка српскохрватског језика замењени релативним реченицама. Зашто се то догодило — тешко је рећи. Како је напред речено, већ у старословенском употреба релативних реченица сасвим је обична и, рекло би се — с обзиром на њихову већу гипкост, и неизбежна. Изгледа да је општа тенденција модерних језика замењивање синтетичких језичких средстава аналитичким (уместо падежних флексивних облика — конструкције с предлозима; уместо простих — сложени глаголски облици и сл.). Да ли је то само упрошћавање или и богаћење језичких изражајних могућности — не може се рећи без детаљнијег разматрања; али можда се и замењивање партиципа реченицама уклапа у ту језичку тенденцију. У сваком случају, при постојању двојакних језичких средстава у истој функцији (релативних реченица и партиципа) природно је да једно од њих буде потиснуто, разуме се ако се не изврши диференцијација значења (одн. функција).

Рекли смо да су нестанком атрибутских партиципа предикативни партиципи остали без „моста“ који им је омогућавао морфолошку узајамност са речима са деklinацијом.

Оставши тако изоловани, они су остали ван „модернијих” морфолошких струјања која су захватила деклинацију; друкчије речено, новије аналошке промене у деклинацији (смењивања застарелих наставака новима) нису се преносиле на преостале, адвербијалне партиципе: они су чували наставке који су им се „затекли” из доба њихове морфолошке узајамности са другим речима са деклинацијом.

Само тако њихови завршеци могли су постати необични — и остати такви, само захваљујући њиховом нарочитом синтаксичком положају (ограниченост на функцију тешње везану са предикатом него са субјектом) њихови завршеци нису се прилагођавали новијем стању деклинације.

Категорије које нису имале синтаксичког разлога да остану ван деклинације лако су ликвидирале необичност својих завршеца, замењујући их обичнима (разне групе именица, компаративи и суперлативи).

Једном речју, необичност партиципских завршетака јесте последица а не узрок синтаксичких промена (замене атрибутских партиципа релативним реченицама) и синтаксичке функције адвербијалних партиципа.

Сличних појава има и код других категорија. Тако се необични облик *ками* чува захваљујући свом друкчијем (прилошком) значењу, а не никако обрнуто (да је добио прилошко значење услед необичности облика). И код многих сложеница сачувани су остаци старијег стања флексије као последица а не као узрок померања функције или значења.

Разуме се, кад на тај начин настану необични завршеци, њихова необичност може са своје стране „стимулирати”, тј. олакшавати и убрзавати започети процес. Тако су и партиципски завршеци, поставши необични, омогућили том својом необичношћу губљење моције рода и броја, како је то на више места изнео проф. Белић.

IV

Досад је било речи искључиво о партиципима чију радњу врши субјекат реченице. Да видимо какво је стање код партиципа који се односе на неки други, зависни именички појам у реченици. За њих вреди скоро све што је речено и за субјектове партиципе, тј. могу бити у тесној временској спрези с предикатом, а могу и не бити, што зависи углавном од природе функције вршиоца партиципове радње.

Временска спрега с предикатом омогућава овим партиципима да добију функцију временских реченица, тј. функцију одређивача времена вршења предикатове радње (у старословенском редовно у апсолутном дативу); могућне су и узрочна и сл. функције.

Али треба истаћи да се начинска веза никад не јавља. То је и природно: субјектови партиципи и добијају разна начинска значења баш захваљујући томе што и њихову и предикативу радњу

врши исти субјекат, услед чега се између те две радње неизбежно развијају разне семантичке везе.

А то другим речима значи да су субјектови партиципи адвербијалне функције знатно чвршће од других везани за предикат, што не треба губити из вида.

Него за питање које се у овом чланку расправља најбитније је то да су партиципи чију радњу не врши субјекат елиминисани из српскохрватског језика и замењени разним зависним реченицама, било коју реченичну функцију да је имао вршилац њихове радње. Истина, спорадично се јавља или се јављало и апсолутних конструкција са глаголским прилогом али то је појава мањих размера и можда секундарна.

Елиминисање ових партиципа из језика могло је бити од битног значаја за губљење флексије код преосталих партиципа (каснијих герундија), јер је тиме што су остали у употреби само партиципи једне функције нестала потреба морфолошког диференцирања. Другим речима, док су поред субјектових партиципа постојали и партиципи чију радњу врши неки други именички појам у реченици, дотле је могла бити потребна и обличка диференцијација између њих.

Уопште узето, флексија несамосталних речи са деκлинацијом и има функцију да одреди на који се од именичких појмова у реченици односи и који однос према том појму има дата несамостална реч; ако је флексија за то недовољна, ту улогу преузимају друга средства, нпр. утврђено место речи у реченици. Отуда језици са развијенијом флексијом имају слободнији ред речи.

На тај начин од партиципских облика чувао се само номинатив, и то именичке промене, јер су партиципи који ће постати герундији редовно били у том облику. Задржале су се само ознаке рода и броја; а и оне су се могле изгубити без икакве опасности по јасност значења, будући да се односе на субјекат, чији су елементи, укључујући род и број, већ довољно одређени другим средствима.

V

Да кажемо још неколико речи о неједнаком чувању герундија на *-ћи* и на *-вши* у нашим говорима (герундиј на *-вши* слабије се чува), заправо — само неколико начелних напомена.

Рекли смо да су временску функцију партиципа већ у старословенском могле преузимати временске реченице. За данашњи језик то вреди у још већој мери и изгледа да у народним говорима реченице све више потискују герундије са овом функцијом. Исто би се можда могло рећи и за узрочну функцију.

Али у разним начинским значењима изгледа да су партиципи, бар у старијим епохама, теже заменљиви.

Истина, она начинска значења која се приближавају категорији инструментала данас се успешно замењују нпр. инструменталом глаголске именице: *Зарађује тргујући* = *Зарађује тргова-*

њем. Али овакво замењивање изискује живу употребу глаголских именица, чега изгледа у ранијим епохама није било.

А у друкчијој начинској функцији (прилошкој) рекло би се да герундији ни данас немају адекватне замене. У пр. *Дочекао га је стојећи* није сасвим адекватна замена за *стојећи* ни: *стајањем*, ни: *док је стајао*, ни: *тако да је стајао*, ни: *на тај начин што је стајао*. *Стајао је кад га је дочекао* можда је семантички ближе, али се, бар формално, мењају синтаксички односи, помера се „тежиште“ сложене реченице. Ниједна дакле од наведених замена није потпуно адекватна герундију *стојећи*, иако у његовом значењу и функцији има од сваке понешто. Можда баш тај хибридни карактер (елементи времена и начина) чини овакав герундиј тешко заменљивим. Мора се претпоставити да су у ранијим епохама били још теже заменљиви.

Речено је да начинска значења добијају знатно чешће герундији на *-ћи*, док је временска функција знатно чешћа код герундија на *-вши*. Узрок овом неједнаком распореду значења оба герундија лежи с једне стране у истовремености радње герундија на *-ћи* с предикатом, што омогућава чешће и јаче семантичке везе, и с друге стране у обично свршеном виду герундија на *-вши*, што погодује временској функцији.

Мислим да није неосновано претпоставити, с обзиром на тежу заменљивост герундија са начинским значењем, да је у овоме основни узрок слабијег чувања герундија на *-вши*.

VI

Литература о партиципима врло је обимна; питања њиховог значења и развоја претресана су често и често са успехом¹². И разуме се, оно што је горе речено о тим питањима претставља у највећем делу синтезу, а само у извесној мери допуну и модификацију онога што је већ познато у науци. Овде ћу навести само нека од тих мишљења, и то само уколико битно задиру у горња питања.

1. Доста пажње развоју партиципа посветио је А. Белић. За праве партиципе он сматра само оне који чувају временско значење, и третира их углавном као категорију уопште, не издвајајући све њихове функције. Отуда његови закључци не могу увек обухватити све функционалне категорије партиципа.

Тако његова позната схема о месту партиципа у реченици: *субј.—парт.—пред.* сасвим објашњава место и улогу адвербијалних партиципа; међутим, на партиципе атрибушке функције тешко да се може применити та схема, јер они ступају у везу са предикатом само преко субјекта или само у заједници са субјектом: *парт.—субј.—пред.*, или можда: (*парт.—субј.*)—*пред.* Такав однос ових партиципа према предикату резултира из одсуства семантичко-синтаксичке, па и временске зависности од њега.

¹² Нисам увек ни могао доћи до потребне литературе. Тако нпр. нисам могао добити рад Р. Ангелове: *Die Participialkonstruktionen in den altbulgarischen Sprachdenkmälern.*

Посматрајући глагол као категорију чије је основно значење временско, проф. Белић несумњиво оправдано одваја партиципе временског значења од оних који добију стално значење. За разматрање временских односа партиципа то је и неопходно. Али за наше питање, ако разматрамо морфолошки развој партиципа, не смемо занемаривати ни партиципе сталног, квалификативног или сл. значења. Квалификативно значење је и иначе једно од редовних глаголских значења, и за његово изражавање не служе нека нарочита морфолошка средства; отуда је морфолошка узајамност партиципа са временским и оних са квалификативним значењем природна.

На једном месту проф. Белић у извесном смислу издваја категорију партиципа од које су постали глаголски прилози. Полемишући с Миклошичем Белић за адвербијални партицип каже да се он употребљава „не као апозиција, већ као неодређени придев; а неодређени придев, макор и глаголски, означаје *не сталну него случајну особину, изазвану даном приликом*“¹³. Проф. Белић овим објашњава чињеницу да су герундији постали само од облика неодређеног вида.

Сасвим је тачно да су герундији постајали само од облика именичке промене, што је могло бити од битног значаја за губљење њихове флексије (или бар за убрзавање тога губљења); наиме, да су адвербијални партиципи имали сложену промену, тешко је претпоставити да би се њени завршеци могли осетити необичним и непрозирним.

Само треба истаћи да нису с ви партиципи именичке промене прелазили у герундије; и партиципи атрибушке функције доста често се јављају у именичкој промени. Није дакле тим моментом одређена она граница која је одређивала прелазак у герундије, иако извесна напоредност постоји.

Како је познато, проф. Белић је, на разним местима, претресао и многа друга питања развоја и значења партиципа, дајући убедљиве анализе и објашњења, али то прелази оквире ове теме.

2. Доста пажње посвећивали су партиципима и научници који су се бавили старословенским језиком. Већ је Миклошич (Syntax 821—825) исправно издвојио партиципе атрибушке и адвербијалне функције, само што за њега ови други „*фунгирају као апозиције*“, што му Белић с правом замера.

С. Куљбакин ову категорију партиципа третира сасвим исправно: „Иако су партиципи облици који се мењају у падежу, броју и роду, они се осећају у понеким случајевима као чланови реченице који су у вези са прироком; ово се налази у вези с тим што партиципи обележавају и време... Партицип употребљен адвербијално добија значење прилога за време или начин“ (*Старословенска граматика*, 150). Како се види, извесну ограду изискује само тврдња да партиципи добијају значење прилога за начин.

Већ при летимичном прегледу парадигме старословенских партиципа пада у очи извесно одударење облика номинатива од осталих облика, прецизније: извесна морфолошка конзервативност

¹³ Речи са конјугацијом, 316.

номинатива (једино се у номинативу чувају остаци некадашње консонантске промене: *нестъ, знаѣ, па* и *несѣште; нестѣ, нестѣше* и сл.).

Није неосновано претпоставити да ова архаичност номинативних наставака долази захваљујући честој адвербијалној функцији номинатива, који се услед тога опирао новијим морфолошким нивелацијама, „кочећи” развој у томе правцу и оних номинатива (тј. атрибушке функције) који не би имали разлога да се одупиру тим процесима. Извесну индицију у овом правцу даје Куљбакин: „Што се стари наставак ном. мн. м. р. боље очувао код партиципа неголи код компаратива . . . може се објаснити тиме што су се облици на -е употребљавали и у облику герундија”. Слично би се могло рећи не само за однос *партиципи: компаративи*, него и за однос *номинатив: остали облици партиципа*¹⁴.

С друге стране, већ старословенски има извесне почетке морфолошког одвајања партиципа атрибушке и адвербијалне функције. Тако су у сложеној промени, која у целини припада атрибушкој функцији, ликвидирани архаични наставци номинатива једн. ср. рода (ум. *молѣше — молѣште* и сл.). Понекад ово прелази границе сложене промене, али не и границе атрибушке функције (уп. примере на које указује нпр. Вондрак¹⁵ *сѣште* и *назнаме наѣште* — оба атрибушке функције).

Такође и у ном. мн. м. рода долази у Супр. и Асем. до разлике између сложене и просте промене (разуме се — проста чува стари наставак -ѣ, а сложена добија нови: -ни).

У старословенском има још једна аналошка појава код партиципских наставака која остаје у границама атрибушке функције: замењивање наставка -ѣ назалом (који је, бар у језику неких споменика, био нарочите гласовне природе). Примери које наводе Вондрак и Лескин¹⁶ из Зогр., Мар., Клоч. зб., Еух., Псалт. и Сав. или су у сложеној промени, или, ако су у простој, имају атрибушку функцију, што се види нпр. по Вуковом преводу Вондракових и Лескинових примера (*горѣ* = онај што ће доћи, који иде, који треба да дође, који долази, који је требало да дође; *несѣ* = који носи). Истина, два примера из Супр. као да одударају од овога, али је на основу само два примера из једног споменика тешко дати неки одређенији закључак¹⁷.

Већ Миклошич, а разуме се и каснији испитивачи — најисцрпније И. Дуриданов (*Български език* 1956, стр. 140 и д.), наводе

¹⁴ Истина, ово би се могло односити и на компаративе, али не у истој мери: код њих се не чува ниједан наставак који није доста распрострањен и код именица или придевских позитива, — а код партиципа има и већ сасвим необичних наставака: *ѣ* па и *ѣ*.

¹⁵ *Altkirchenslavische Grammatik*, 451.

¹⁶ *Handbuch der altbulgarischen (altkirchenslavischen) Sprache*, 1922.

¹⁷ Примери које наводе Вондрак и Лескин углавном су у сложеној форми, која у целини припада атрибушкој функцији. Примери у номиналној форми у Зогр. (два пута *несѣ*) атрибушке су функције. *горѣ* у Мар. једанпут је атрибушки употребљено а други пут у предкату типа *ѣ* *горѣ*. *горѣ* се може двојачко схватити: или као резултат отврђивања *р*, или као облик по I врсти, са аналогijом добивеним назалом, — уп. *горѣште*, Мар.). Напротив, два примера из Супр. (*жѣ*, *ѣ*) у адвербијалној су функцији.

примере отсутствия конгруенције у појединачним примерима старословенских адвербијалних партиципа, што такође, нако у друкчијем смислу, потврђује тежњу старословенског језика ка морфолошкој диференцијацији партиципских функција.

3. У светлости свега реченога јасно је да отпада Миклошичева претпоставка да су герундији стари акузативи једнине средњег рода (о. с. 825). Герундији не могу бити стари акузативи већ и због тога што нису наследили функцију акузатива него номинатива, јер се односе на субјекат, а он је увек у номинативу. О овоме тачно каже Мусић: „Зашто баш номинатив? Зато што су ти партиципи у функцијама, у којима долазе адвербијализирани, и у адјективном облику стајали понајвише у номинативу”. Из истих разлога неприхватљиво је и Маретићево објашњење — да су облици на *-ћи* и *-виш* стари локативи једнине, или Ђ. Шкарића (*Nastavni vjesnik* X, 24) — да су то стари инструментали плурала; такође је неприхватљиво и њихово мишљење да су облици типа *чекаје* акузативи једнине средњег рода.

Даничић, а за њим Лескин и Мусић виде у тим облицима номинатив множине мушког рода, што Белић с правом одбацује. Они се позивају на то да већ у старословенском овај облик добија наставка *-и*. Међутим оно што је горе речено о том старословенском наставку не оправдава ту њихову претпоставку: тај наставак јавља се у старословенском само у оквиру партиципа атрибутске функције, а они се и нису претворили у герундије. Показана ре-партиција наставак *-и* у старословенском иде у прилог Белићевом објашњењу да су герундији на *-и* не номинативи множине, него номинативи једнине ж. рода, које је и иначе сасвим убедљиво.

Проблематика ова два активна партиципа којима је посвећен овај рад великим делом је и проблематика осталих, дакле и пасивних партиципа¹⁸, али, с обзиром на специфичност теме овога чланка, нису у њему могла бити обухваћена питања развоја и тих партиципа. Оно што је горе речено није, разуме се, ни издалека исцрпан преглед литературе о партиципима, која је врло обимна. За то би било неопходно и знатно више простора и знатно опсежније истраживање него што допуштају оквири овога рада. Сврха је његова наине била да се укаже на вероватни утицај разних партиципских функција и њихове судбине на неке моменте у морфолошком развоју партиципа. Надам се да и ово илуструје неопходност заједничког проучавања морфолошких и синтаксичких проблема у развоју језика.

Београд, 1957

¹⁸ Поред већ поменутих радова да поменемо документовану расправу П. Борџића о старословенском пасивном партиципу перфекта (ЈФ IX).

Mitar Pešikan

QUELQUES OBSERVATIONS SUR LE DÉVELOPPEMENT DES PARTICIPES
ACTIFS DANS LA LANGUE SÉROCROATE

Résumé

En acceptant le système de participes du slavons comme état antérieur, duquel on doit faire dériver aussi le système des participes et gérondifs serbocroates, l'auteur fait l'analyse des rapports entre les participes actifs du slavons (du type *nesy* et *nesъ*) et leurs substitutions dans la langue serbocroate, et finit par en tirer les conclusions de base suivantes:

1) Comme on le sait, ces participes ne s'étaient pas transformés dans toutes les fonctions en gérondifs. Plus précisément: en gérondifs ne s'étaient transformés que des participes dont l'action est faite par le sujet de la proposition (excepté quelques cas d'extension limitée et peut-être secondaires); mais, pas même ceux-là dans toutes les fonctions.

2) Déjà dans le slavons deux fonction de ces participes (se rapportant au sujet) se font voir et se différencient distinctement. L'une — attributive, quand le participe détermine ou décrit le sujet et qu'il est, par conséquent, très intimement lié avec lui dans le sens syntaxique, cependant il ne se lie avec le prédicat que par l'intermédiaire du sujet (schématiquement: *participe — sujet — prédicat*). L'autre — adverbiale, quand le participe indique les circonstances dans lesquelles se fait l'action du prédicat et qu'il est en tant que complément du prédicat très intimement lié avec lui, gardant toutefois sa liaison avec le sujet (bien que celle-ci soit beaucoup plus faible que celle-là du participe à fonction attributive), car c'est le sujet qui est l'exécuteur de son action (schématiquement:

—participe—
sujet — prédicat

Dans le slavons apparaissent même certains commencements de la différenciation morphologique des fonctions mentionnées: l'élimination des terminaisons archaïques de la déclinaison complexe, qui appartient entièrement à la fonction attributive (au lieu du nominatif neutre *moleje* — *mol:šteje*; au lieu du nominatif du pluriel *mol:šteji* — *mol:štiji*); de même le remplacement de la terminaison de participe *-y* par la nasale (*gredа*) reste en général dans les limites de la fonction attributive. Cependant, ce ne sont que des commencements ou des phénomènes d'extension limitée, car autrement les participes du slavons ne cessent pas d'être une catégorie morphologique.

3) Ces deux catégories fonctionnelles avaient dans la langue serbocroate un destin inégal: les participes à fonction attributive sont complètement éliminés et remplacés par des propositions relatives; les participes adverbiaux, ayant perdu leur congruence morphologique avec le sujet, se sont transformés en gérondifs.

A. Belić a expliqué cette perte de flexion par le fait que les terminaisons de participes étaient devenues dans une époque déterminée insolites et opaques, de façon qu'on ne les pouvait plus distinguer comme signes de genre et de nombre. Mais la question se pose comment il s'était fait que ces terminaisons fussent devenues insolites.

La cause en doit être d'ordre syntaxique étant donné que les catégories qui n'ont pas une raison syntaxique de rester hors des déclinaisons suppriment facilement ce qui est insolite dans leurs terminaisons et le remplacent par des desinences plus récentes.

4) On doit attribuer dans ce processus le rôle décisif à l'élimination des participes à fonction attributive de la langue, c'est-à-dire l'élimination des participes qui étaient dans la liaison la plus intime avec le sujet et qui, par conséquent, avaient la plus forte raison de garder la congruence formelle avec lui. Les participes adverbiaux avaient toutes les conditions de s'appuyer contre eux par rapport aux formes — même de garder la flexion malgré leur faible liaison avec le sujet. Cependant, avec la disparition des participes à fonction attributive,

avait également disparu le pont qui rendait possible aux participes adverbiaux une réciprocité morphologique avec des mots à déclinaison.

Isolés dans le sens syntaxique des autres mots à déclinaison, les participes adverbiaux sont restés hors des unifications analogiques plus récentes qui s'étaient opérées dans la déclinaison; de cette façon leurs désinences sont devenues insolites ce qui avait pour résultat le renforcement de la disparition complète de la flexion.

Il peut également être d'une certaine importance le fait qu'on a éliminé les participes dont l'action s'exprimait non par le sujet de la proposition, mais par quelque autre mot ayant le sens d'un substantif: par là est complètement disparu le besoin de faire la différence morphologique chez les participes conservés.

Le passage des participes adverbiaux en gérondifs constitue une transformation morphologique, et non une transformation syntaxique: les gérondifs ayant entièrement gardé la fonction des participes adverbiaux; aussi la cause en est-elle d'ordre syntaxique: le refoulement des participes à fonction attributive par des propositions relatives.